

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษา :
องค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์*

**Public participation in the preparation of local development plans : A Case Study of
Nong Phai Subdistrict Administrative Organization Nong Phai District Phetchabun Province**

สรเสรษฐ จูมื่น**

Sorasate Jumun

6514832061@rumail.ru.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม ของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ และเพื่อศึกษา ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งใช้วิธีวิจัยเอกสารและ การวิจัยสำรวจ โดยการเก็บข้อมูลแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 380 คน ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลของ เพศและอายุ ที่แตกต่างกัน จะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ไม่แตกต่างกัน แต่ในส่วนของ ระดับการศึกษาและอาชีพ ที่แตกต่างกัน จะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนแตกต่างกัน แต่ปัจจัยด้านการศึกษาและอาชีพที่แตกต่างกันจะ ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนแตกต่างกัน อย่างนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 คือได้ค่า Sig. เท่ากับ 0.05, 0.000 ตามลำดับ ในขณะที่รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนจะส่งผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 คือได้ค่า Sig. เท่ากับ 0.000, 0.001, 0.006 และ 0.000 ตามลำดับ ส่วนปัญหา อุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการ จัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่เป็นไปได้ด้วยดี ไม่มีปัญหาหรืออุปสรรคมากนัก ประชาชน มีความตื่นตัวและสนใจเข้าร่วมกิจกรรม โดยมีการประชุมและรับฟังความคิดเห็นจากทุกภาคส่วน ซึ่งเป็นไป อย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและทำงานร่วมกันอย่างโปร่งใส เมื่อพบปัญหามักจะแก้ไขโดยการจัดประชุมพิเศษ เพื่อรับฟังและหาทางออกจากผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด นอกจากนี้ ยังมีการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นและสร้างความไว้วางใจจากประชาชน

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วมของประชาชน; การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น; องค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่

Keywords : Public participation; Preparation of local development plans; Nong Phai Subdistrict Administrative Organization

*บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษา : องค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์

**นักศึกษาลัทธิรัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

บทนำ

นับตั้งแต่เริ่มในประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปีพุทธศักราช 2540 เป็นต้นมานั้น มีผลทำให้ต้องประกาศพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ปีพุทธศักราช 2542 พร้อมทั้งแผนกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปีพุทธศักราช 2540 ที่ต้องการในการกระจายอำนาจราชการส่วนกลางและ ราชการส่วนภูมิภาคไปสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้ได้มีอำนาจหน้าที่อย่างอิสระในการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของตนเอง โดยประชาชนในท้องถิ่นท้องถิ่นที่เลือกตั้งตัวแทนของตนเองเข้าไปเป็นคณะผู้บริหารท้องถิ่นของตนเอง เป็นการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านการบริหารทั่วไป การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ด้านการเงินการคลัง เป็นต้น ต่อเนื่องมาจนถึงรัฐธรรมนูญราชอาณาจักรไทย ปีพุทธศักราช 2560 ฉบับปัจจุบัน มาตรา 78 ของรัฐธรรมนูญระบุว่า รัฐต้องส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และต้องสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาประเทศ การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ การต่อต้านการทุจริต และการตัดสินใจทางการเมืองที่มีผลกระทบต่อประชาชนข้อความนี้มีการเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของการให้ความรู้และการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการทางการเมืองและการพัฒนาประเทศ เพื่อให้ประชาชนมีบทบาทและอำนาจในการตรวจสอบและตัดสินใจเกี่ยวกับประเด็นที่มีผลกระทบต่อพวกเขา มาตรา 250 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่และอำนาจในการดูแลและจัดบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่ตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยต้องคำนึงถึงการพัฒนาที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาของจังหวัดและประเทศ ข้อความนี้เน้นถึงความสำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการมีบทบาทสำคัญในการจัดการและให้บริการสาธารณะที่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในพื้นที่ และต้องสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่กำหนดไว้ในระดับจังหวัดและประเทศ

ในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นนั้น กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมคิด ร่วมทำร่วมแก้ไขปัญหาร่วมตัดสินใจ ร่วมตรวจสอบ นั้น มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากประชาชนในท้องถิ่นเองย่อมทราบปัญหาความต้องการในพื้นที่มากที่สุด ซึ่งก็จะทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเองสามารถ ทราบปัญหาดังกล่าว และนำข้อมูลต่าง ๆ มาเป็นแนวทางในการพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาของประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริง ตลอดจนการอำนวยความสะดวกและแก้ไขปัญหาดังกล่าว เพื่อให้การพัฒนาที่ยั่งยืน

โดยในช่วงที่ผ่านมาองค์กรบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ อำเภอนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้ดำเนินการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ตามภารกิจอำนาจหน้าที่ โดยมีการประชุมประชาคมท้องถิ่นระดับหมู่บ้านและในระดับตำบล เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการเสนอปัญหาความต้องการ และรวบรวมปัญหาความต้องการดังกล่าวไปเป็นข้อมูลในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น เพื่อที่เป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่นตลอดจนถึง ตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่องค์กรบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นมีความสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น เนื่องจากประชาชนในพื้นที่ที่มีความเข้าใจปัญหาและความต้องการของตนเองดีที่สุด ซึ่งช่วยให้ได้ข้อมูลที่แท้จริงเกี่ยวกับปัญหาและความต้องการของประชาชน

จากข้อมูลดังกล่าว จึงได้ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ รวมทั้งศึกษาปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไขปัญหาที่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วม เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นในพื้นที่นี้

วิธีการดำเนินวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้มีวิธีวิจัย ดังนี้

1. การวิจัยเอกสาร โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการวารสาร สิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ คู่มือการปฏิบัติงานระเบียบ ประกาศ คำสั่ง เอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น

2. การวิจัยสำรวจ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม และการเก็บแบบสอบถามคืนโดยมีการตรวจสอบความสมบูรณ์และความถูกต้องของแบบสอบถามครบตามจำนวน และการวิเคราะห์เชิงปริมาณใช้การเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามที่ได้แจกให้กับกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับคืนมาเป็นข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการนำคำตอบที่ได้จากแบบสอบถามมาแปลงข้อมูลเป็นตัวเลขในรูปแบบของรหัสข้อมูลจากนั้นจึงบันทึกค่าและประมวลผลค่าสถิติที่ต้องการใช้โดยใช้โปรแกรมการคำนวณสถิติด้วยคอมพิวเตอร์ SPSS (Statistical Package for the Social Sciences)

ประชาชนกลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ มีประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

1. **ประชาชน (Population)** ได้แก่ ประชาชนผู้อาศัยอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 7,685 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 28 เมษายน 2567)

2. **กลุ่มตัวอย่าง (Sample)** ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขนาดของของกลุ่มตัวอย่างตามสูตรการคำนวณของ Taro Yamane (อ้างถึงใน เฉลิมพล ศรีหงษ์, 2567, หน้า 23) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% และยอมรับความคลาดเคลื่อนที่เกิดจากการสุ่มตัวอย่างไม่เกิน 0.05 แสดงสูตรได้ ได้จำนวน 380.21 คน จากการคำนวณขนาดของกลุ่มตัวอย่างจากประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อให้ข้อมูลครบถ้วน ถูกต้อง สมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงขอกำหนดกลุ่มตัวอย่างที่จำนวน 380 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกคือแบบสอบถาม ซึ่งมีลักษณะคำถามแบบปลายปิดและปลายเปิด ขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยทำการศึกษาจากข้อมูลพื้นฐานแนวคิดทฤษฎีและการทบทวนแนวคิดทฤษฎี รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ 4 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 คำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ส่วนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับ รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น

ส่วนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น

ส่วนที่ 4 แบบสอบถามเกี่ยวกับ ปัญหา อุปสรรคตลอดจนแนวทางแก้ปัญหา

การสร้างเครื่องมือ

ผู้วิจัยดำเนินการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยตามขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น เพื่อทำความเข้าใจโครงสร้างด้านเนื้อหาที่นำมาสร้างแบบสอบถาม โดยกำหนดตัวแปรอิสระที่ส่งผลต่อตัวแปรตาม

2. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม สร้างข้อคำถามโดยคำนึงถึงแนวคิด ทฤษฎี ความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ขอบเขตการศึกษา และสมมติฐานของการวิจัยในการสร้างแบบสอบถามให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นลักษณะคำถามปลายปิด โดยเป็นคำถามที่มีหลายคำตอบให้เลือกคำถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า

ส่วนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับ รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ทั้งหมด 4 ด้าน ตามแนวคิดทฤษฎีของ Kraft & Furlong (อ้างถึงใน เดช อุณหะจรรย์รักษ์, 2566, หน้า 117 - 118)

ส่วนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ทั้งหมด 4 ด้าน ตามแนวคิดทฤษฎีของ Cohen & Uphoff (อ้างถึงใน เดช อุณหะจรรย์รักษ์, 2566, หน้า 113 - 116)

ส่วนที่ 4 แบบสอบถามเกี่ยวกับ ปัญหา อุปสรรคตลอดจนแนวทางแก้ปัญหา

3. นำแบบสอบถามที่ได้ทำการออกแบบแล้วเสร็จให้อาจารย์ที่ปรึกษาทำการตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไขให้แบบสอบถามมีความสมบูรณ์มากขึ้น และเสนอให้อาจารย์พิจารณาอีกครั้ง

การทดสอบเครื่องมือ

การทดสอบเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้เพื่อให้แบบสอบถามในการวิจัยมีคุณภาพและไม่น่าเชื่อถือ ผู้วิจัยได้ทดสอบคุณภาพของแบบสอบถามในการวิจัย 2 ด้าน คือ ด้านความแม่นยำเนื้อหา (Content Validity) และด้านความน่าเชื่อถือ (Reliability) ซึ่งผู้วิจัยได้ ดังนี้

1. การหาความแม่นยำด้านเนื้อหา (Content Validity) นำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จแล้วนั้นเสนออาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบความถูกต้องและความสอดคล้องของเนื้อหา แล้วดำเนินการปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ และข้อคิดเห็นของอาจารย์ที่ปรึกษา

2. การหาความน่าเชื่อถือ (Reliability)

2.1 นำแบบสอบถามในการวิจัยไปทดลองใช้ (Try out) กับประชากรพื้นที่ที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน

2.2 นำแบบสอบถามที่รวบรวมมาได้ นำไปทดสอบความน่าเชื่อถือเพื่อหาค่าความเชื่อมั่นด้วยการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) ตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach) โดยผลการวิเคราะห์ ความเชื่อมั่นมีค่าเท่ากับ 0.972 แบบสอบถามมีความน่าเชื่อถือค่อนข้างสูงสามารถนำไปใช้ได้จริงกับกลุ่มตัวอย่างเนื่องจาก ค่า Cronbach's Alpha ที่คำนวณได้มีค่าเกิน 0.70 ขึ้นไป (อ้างถึงใน เฉลิมพล ศรีหงษ์, 2567, หน้า 120 - 121)

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ได้จากการสำรวจโดยแบบสอบถาม โดยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือ ประชากรผู้อาศัยอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ จำนวน 380 คน โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย
2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้จากการทบทวนวรรณกรรมที่เป็นบทความ ตำรา เอกสารทางวิชาการ วารสาร สิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ งานวิจัย สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ ข้อมูลต่าง ๆ ที่มีอยู่

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ผู้วิจัยดำเนินการตรวจสอบความสมบูรณ์และความถูกต้องของข้อมูลจากแบบสอบถามที่ได้รับการตอบกลับทั้งหมด และลงรหัส (Coding) ในแต่ละคำถามของแบบสอบถาม
2. ประมวลผลข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ (SPSS) จากนั้นตรวจสอบและอธิบายนำผลที่ได้ในระดับนัยสำคัญของตัวแปรเพื่อพิสูจน์สมมติฐาน
3. สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

ผลการวิจัย ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ ดังนี้

1. ปัจจัยภูมิหลัง พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 211คน ร้อยละ 44.5 และเป็นเพศชายจำนวน 169 คน ร้อยละ 55.5 ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 40 - 49 ปี จำนวน 85 คน ร้อยละ 22.4 ระดับการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี จำนวน 278 คน ร้อยละ 73.2 และมีอาชีพเกษตรกร/รับจ้างทั่วไป จำนวน 101 คน ร้อยละ 26.6

2. รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ตามการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น จากการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.43$, S.D. = 0.815) ซึ่งพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่า รูปแบบการเรียนรู้ทางสังคม รูปแบบวางแผนร่วมกัน และรูปแบบประชาธิปไตยแบบถกแถลง อยู่ในระดับปานกลางเช่นเดียวกัน ส่วนด้านรูปแบบการวิจารณ์ อยู่ในระดับมาก โดยรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นที่มีค่าสูงสุด คือ รูปแบบการวิจารณ์ ($\bar{X} = 3.62$, S.D. = 0.932) รองลงมา คือ

รูปแบบวางแผนร่วมกัน ($\bar{x} = 3.39$, S.D. = 0.934) รูปแบบการเรียนรู้ทางสังคม ($\bar{x} = 3.38$, S.D. = 0.942) และรูปแบบประชาธิปไตยแบบถกแถลง ($\bar{x} = 3.33$, S.D. = 0.901) ตามลำดับ

3. ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ตามการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น จากการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 3.47$, S.D. = 0.858) ซึ่งพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่า ด้านการติดตามประเมินผล อยู่ในระดับปานกลางเช่นเดียวกัน ส่วนด้านการตัดสินใจ ด้านการปฏิบัติ และด้านการรับประโยชน์ อยู่ในระดับมาก โดยระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นที่มีค่าสูงสุด คือ ด้านการรับประโยชน์ ($\bar{x} = 3.57$, S.D. = 0.910) รองลงมา คือ ด้านการปฏิบัติ ($\bar{x} = 3.52$, S.D. = 1.063) ด้านการตัดสินใจ ($\bar{x} = 3.50$, S.D. = 1.046) และด้านการติดตามประเมินผล ($\bar{x} = 3.27$, S.D. = 1.043) ตามลำดับ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ และแนวทางการแก้ไขปัญหา ดังนี้

ปัญหา อุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่เป็นไปได้ด้วยดี ไม่มีปัญหาหรืออุปสรรคมากนัก ประชาชนมีความตื่นตัวและสนใจเข้าร่วมกิจกรรม โดยมีการประชุมและรับฟังความคิดเห็นจากทุกภาคส่วน ซึ่งทำให้กระบวนการวางแผนพัฒนาท้องถิ่นเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและทำงานร่วมกันอย่างโปร่งใส เมื่อพบปัญหามักจะแก้ไขโดยการจัดประชุมพิเศษ เพื่อรับฟังและหาทางออกจากผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด นอกจากนี้ ยังมีการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นและสร้างความไว้วางใจจากประชาชน

แนวทางการแก้ปัญหาต่อการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น คือการเพิ่มช่องทางการสื่อสาร ใช้สื่อสังคมออนไลน์ แพลตฟอร์มดิจิทัล และแอปพลิเคชันเพื่อให้ข้อมูลและรับความคิดเห็นจากประชาชน การจัดการอบรมเพื่อให้ประชาชนเข้าใจขั้นตอนและประโยชน์ของการมีส่วนร่วม รวมถึงจัดตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อติดตามและประเมินผลการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง และจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ เช่น การแข่งขันหรือการประกวดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อดึงดูดความสนใจและสร้างการมีส่วนร่วม

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษา : องค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ สามารถอภิปรายผลตามกรอบแนวคิดของการวิจัยที่ใช้แนวคิดทฤษฎี ของ Kraft & Furlong และ Cohen & Uphoff (อ้างถึงใน เดช อุณหะจรรย์รักษ์, 2566, หน้า 113 – 118) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

สมมติฐานพบว่า ปัจจัยภูมิหลังของประชาชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ ที่แตกต่างกัน จะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนแตกต่างกัน

ผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ปัจจัยภูมิหลัง เพศ อายุ ระดับการศึกษา ของประชาชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ ที่แตกต่างกัน จะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่แตกต่างกัน โดยปัจจัยภูมิหลัง อาชีพของประชาชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ ที่แตกต่างกัน จะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนแตกต่างกัน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

เพศ	จำนวน	\bar{x}	S.D.	t	Sig. (2-tailed)
ชาย	169	3.41	0.823	1.167	0.281
หญิง	211	3.51	0.884		

1.1 เพศ ผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่า เพศที่ต่างกัน จะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่แตกต่างกัน มีนัยสำคัญทางสถิติ Sig. เท่ากับ 0.281 ซึ่งมากกว่าค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงไม่เป็นตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ เช่นเดียวกับงานวิจัยของพระรัชชชัย สนธิธมโม (วรรณนาวัน) (2561) ได้วิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสระแก้ว ผลการวิจัยพบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว พบว่า ประชาชนที่มี เพศ อายุและ รายได้ ต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสระแก้ว ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย งานวิจัยของปาริชาติ มณี (2565) เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลหนองตำลึง จังหวัดชลบุรี พบว่า เพศและรายได้ต่างกันมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นไม่แตกต่างกัน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับหลักการธรรมาภิบาลขององค์การสหประชาชาติ (United Nations: UN) (อ้างถึงใน บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. 2545.) ที่กำหนดว่าการมีส่วนร่วม โดยทุกคนควรมีสิทธิในการตัดสินใจ ไม่ว่าจะโดยตรงหรือผ่านตัวแทนที่ชอบธรรม การมีส่วนร่วมนี้ต้องอาศัยเสรีภาพในการรวมกลุ่มและแสดงความคิดเห็น รวมถึงการมีส่วนร่วมที่มีเหตุผลและสร้างสรรค์

อายุ	จำนวน	\bar{x}	S.D.	F	Sig.
18 - 30 ปี	66	3.47	0.938	0.053	0.995
31 - 39 ปี	70	3.50	0.825		
40 - 49 ปี	85	3.47	0.811		
50 - 59 ปี	82	3.44	0.837		
60 ปีขึ้นไป	77	3.45	0.908		
รวม	380	3.47	0.858		

1.2 อายุ ผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่า อายุที่แตกต่างกัน จะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่แตกต่างกัน มีนัยสำคัญทางสถิติ Sig. เท่ากับ 0.995 ซึ่งมากกว่าค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Cohen & Uphoff (อ้างถึงใน เดช อุณหะจิริงรักษ์, 2566, หน้า 113 - 116) ที่กล่าวว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาไม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับอายุ เพราะทุกคนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในระดับต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการตัดสินใจ การดำเนินการ การรับประโยชน์ หรือการประเมินผล การไม่พบความแตกต่างที่มีนัยสำคัญอาจบ่งบอกว่าแต่ละกลุ่มอายุสามารถมีส่วนร่วมในรูปแบบต่างๆ งานวิจัยของพระวชิรชัย สนธิธมฺโม (วรรณนาวิน) (2561) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสระแก้ว ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า ประชาชนที่มี เพศ อายุ และ รายได้ ต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสระแก้ว ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย และงานวิจัยของเลิศชาย หอมหวล และพิชญรัฐ หมั่นด้วง (2565) ได้วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลนาอาน อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน ไม่มีความแตกต่าง ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

ระดับการศึกษา	จำนวน	\bar{x}	S.D.	F	Sig.
ต่ำกว่าปริญญาตรี	278	3.52	0.831	2.878	0.050
ปริญญาตรี	95	3.29	0.922		
สูงกว่าปริญญาตรี	7	3.75	0.799		
รวม	380	3.47	0.858		

1.3 ระดับการศึกษา ผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ระดับการศึกษาแตกต่างกัน จะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนแตกต่างกัน มีนัยสำคัญทางสถิติ Sig. เท่ากับ 0.050 ซึ่งเท่ากับค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงเป็นไปตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ เนื่องจากการมีการศึกษาที่สูงขึ้นสามารถเพิ่มความเข้าใจและความสามารถในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของโครงการ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การวางแผน หรือการประเมินผลอาจต้องการทักษะและความรู้ที่เพิ่มขึ้นตามระดับการศึกษา สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น ที่กล่าวว่า การพัฒนาท้องถิ่นย่อมมีผลต่อการมีส่วนร่วมเพราะการที่บุคคลมีความเห็นแตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องผลประโยชน์ที่ได้รับจากการพัฒนาหรือการที่ต้องนำตัวเองเข้าไปพัวพันกับงานของส่วนรวมย่อมมีผลให้การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนแตกต่างกันไป

อาชีพ	จำนวน	\bar{x}	S.D.	F	Sig.
ข้าราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ	68	4.00	0.622	9.245	0.000
นักเรียน/นักศึกษา	29	3.06	1.042		
พนักงานบริษัท/ลูกจ้าง	59	3.44	0.863		
ค้าขาย/ประกอบธุรกิจส่วนตัว	76	3.22	0.852		

เกษตรกรกรม/รับจ้างทั่วไป	101	3.52	0.744		
ไม่ได้ประกอบอาชีพ	47	3.27	0.921		
รวม	380	3.47	0.858		

1.4 อาชีพ ผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่า อาชีพที่แตกต่างกัน จะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนแตกต่างกัน มีนัยสำคัญทางสถิติ Sig. เท่ากับ 0.000 ซึ่งน้อยกว่าค่านัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงเป็นตามสมมติฐานที่กำหนดไว้ เนื่องจากแต่ละอาชีพมีความสนใจและข้อจำกัดที่ไม่เหมือนกัน โดยผู้ที่ประกอบอาชีพนักเรียน/นักศึกษา พนักงานบริษัท/ลูกจ้าง ค้าขาย/ประกอบธุรกิจส่วนตัว เกษตรกรกรม/รับจ้างทั่วไป อาจมีเวลาน้อยในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เนื่องจากต้องดูแลผลผลิต ส่วนอาชีพข้าราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ มีความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลและการสื่อสารที่ดีกว่า ทำให้สามารถมีส่วนร่วมได้มากกว่า การส่งเสริมให้ทุกอาชีพมีโอกาสและช่องทางในการเข้าร่วมจึงเป็นสิ่งสำคัญในการเพิ่มระดับการมีส่วนร่วม โดยสอดคล้องกับแนวคิดของ Cohen & Uphoff (อ้างถึงใน เดช อุณหะจรรย์รักษ์, 2566, หน้า 113 - 116) คือ การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์เป็นการที่ประชาชนได้รับผลลัพธ์ที่เป็นประโยชน์โดยตรงจากการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนา ซึ่งช่วยเสริมสร้างความยั่งยืนของโครงการและความพึงพอใจของประชาชนในการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาในชุมชน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ กมลธิดา แสงทอง (2566) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลลองครักษ์อำเภอลองครักษ์ จังหวัดนครนายก พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลที่ต่างกันมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นแตกต่างกัน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษา : องค์การบริหารส่วนตำบลหนองไผ่ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากรูปแบบการวิจารณ์มีค่าสูงสุด ควรหาแนวทางในการส่งเสริมการวิจารณ์เชิงสร้างสรรค์ในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ส่งเสริมรูปแบบวางแผนร่วมกัน มีการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความร่วมมือ เพิ่มการฝึกอบรมและการเรียนรู้ทางสังคม รูปแบบการเรียนรู้ทางสังคมมีความสำคัญในการสร้างความเข้าใจและความรู้ ควรมีการจัดอบรมและกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน พัฒนาแนวทางประชาธิปไตยแบบถกแถลง การส่งเสริมให้มีการถกแถลงและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างประชาชนและผู้บริหารท้องถิ่นสามารถเพิ่มความเข้าใจและการยอมรับในการจัดทำแผนพัฒนา การประเมินและปรับปรุง ควรมีการประเมินผลการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อปรับปรุงและพัฒนาแนวทางการมีส่วนร่วมให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความต้องการของชุมชน และขยายการศึกษาในพื้นที่อื่นๆ การศึกษาในพื้นที่ที่หลากหลายมากขึ้นจะช่วยให้เข้าใจความต้องการและปัญหาของประชาชนในบริบทที่ต่างกัน ซึ่งจะช่วยในการพัฒนาแนวทางการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมและครอบคลุมมากขึ้น รวมถึงการสร้างความรู้ความตระหนักรู้ ควรมีการประชาสัมพันธ์และให้ข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนา เพื่อเพิ่มความตระหนักรู้และ

ความสนใจในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ และสนับสนุนทรัพยากรและงบประมาณ เพื่อให้การมีส่วนร่วมของประชาชนมีประสิทธิภาพ ควรมีการสนับสนุนด้านทรัพยากรและงบประมาณที่เพียงพอในการจัดกิจกรรมและโครงการที่เกี่ยวข้อง ในส่วนของระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ควรเน้นการติดตามประเมินผล เพื่อให้ประชาชนมีความรู้สึกถึงการมีส่วนร่วมและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของตนเอง สนับสนุนการรับประโยชน์ เนื่องจากการรับประโยชน์มีค่าสูงสุด ควรศึกษาว่าเหตุใดประชาชนถึงรู้สึกได้รับประโยชน์และพัฒนาวิธีการที่จะทำให้ประชาชนเห็นถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมอย่างชัดเจนและต่อเนื่อง พัฒนาด้านการปฏิบัติ ควรเน้นไปที่การพัฒนากระบวนการและวิธีการที่ช่วยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพและสามารถดำเนินการได้จริง ส่งเสริมการตัดสินใจ เนื่องจากการตัดสินใจเป็นด้านที่สำคัญ ควรส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากขึ้น โดยอาจมีการจัดอบรมหรือเวิร์กช็อปเพื่อพัฒนาทักษะการตัดสินใจ สร้างกิจกรรมที่มีส่วนร่วมสูง จัดกิจกรรมที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกด้าน เช่น การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ การฝึกอบรม และกิจกรรมชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วม เช่น แพลตฟอร์มออนไลน์ และโซเชียลมีเดีย เพื่อเพิ่มการเข้าถึงและการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมถึงสำรวจและวิจัยความต้องการของประชาชนในด้านต่างๆ เพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการปรับปรุงแผนพัฒนาให้ตรงกับความต้องการของชุมชน และควรมีการวิจัยและปรับปรุงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนให้มีประสิทธิภาพและเข้าถึงได้ง่ายขึ้น โดยลดความซับซ้อนและเพิ่มความโปร่งใสในการดำเนินงาน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ขยายกลุ่มตัวอย่างให้ครอบคลุมพื้นที่และประชากรที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นตัวแทนของประชาชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง
2. ควรมีการวิจัยเชิงลึกในแต่ละด้านของการมีส่วนร่วม เช่น การติดตามประเมินผล การตัดสินใจ การปฏิบัติ และการรับประโยชน์ เพื่อหาแนวทางในการปรับปรุงและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในแต่ละด้าน
3. ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น ปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และวัฒนธรรม เพื่อหาวิธีการแก้ไขปัญหาและเพิ่มการมีส่วนร่วม

เอกสารอ้างอิง

- กมลธิดา แสงทอง. (2566). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลลองครักษ์อำเภอลองครักษ์ จังหวัดนครนายก. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เฉลิมพล ศรีหงษ์. (2567). เอกสารประกอบการบรรยายกระบวนการนิเทศการนำนโยบายไปปฏิบัติและการประเมินผลนโยบาย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, โครงการรัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต.
- ชาญชัย เชื้อกล้า. (2563). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษา : องค์การบริหารส่วนตำบลคลองพลู อำเภอนองใหญ่ จังหวัดชลบุรี. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เดช อุณหะจิริรักษ์. (2566). เอกสารประกอบการบรรยายกระบวนการนิเทศการนำนโยบายและแนวคิดเชิงทฤษฎีรัฐประศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, โครงการรัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต.

- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (2545). *ธรรมาภิบาลและการพัฒนาประเทศไทย. เอกสารประกอบการศึกษาหลักสูตร “ธรรมาภิบาลและการพัฒนาประเทศไทย”*
- ปาริชาติ มณี. (2565). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลหนองตำลิ่ง อำเภอบ้านทอน จังหวัดชลบุรี. มหาวิทยาลัยบูรพา.*
- พระวิชัย สุนดิธมโม (วรรณนาวิน). (2561). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.*
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช (2550). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีรัฐศิริรินทร์ ว่างกา
นนท์. (2566). *เอกสารประกอบการบรรยายกระบวนการและนวัตกรรมในองค์กร. กรุงเทพมหานคร. มหาวิทยาลัยรามคาแหง, โครงการรัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต.*
- เลิศชาย หอมหวล และพิชัยรัฐ หมื่นดั่ง. (2565). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลนาอาน อำเภอมืองเลย จังหวัดเลย. วิทยาลัยพิษณุพนธ์.*